

MEHMED ÂKİF ERSOY

(1873-1936)

İstiklâl Marşı ve *Safahat* şairi, İslâmcı fikir adamı, yazar ve mütercim.

Müellif:

M. ORHAN OKAY, M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

Şevval 1290'da (Aralık 1873) İstanbul Fatih'te Sarıgözel'de doğdu. Babası, küçük yaşta tahsil için Arnavutluk'un İpek kazası Şuşisa köyünden İstanbul'a gelmiş, "temiz" mânasına gelen adının önüne temizlik ve titizliği dolayısıyla ayrıca "Temiz" sıfatı eklenerek anılan, Fâtih Medresesi müderrislerinden Mehmed Tâhir Efendi, annesi aslen Buharalı olup Tokat'a yerleşmiş bir aileden Emine Şerîfe Hanım'dır. Emîr Buhârî mahalle mektebinde ilk öğrenimine başlayan Âkif burada iki yıl okuduktan sonra Fâtih Muvakkithânesi'nin yanındaki ibtidâî mektebine yazıldı (1879). *Safahat*'ta, "Hem babam hem hocamdır, ne biliyorsam kendisinden öğrendim" diyerek tanıttığı babası o yıl kendisine Arapça öğretmeye başlamıştı. Aynı zamanda Mühürdar Emin Paşa'nın oğulları İbnülemin Mahmud Kemal ve Ahmed Tevfik'in özel hocaları olan Tâhir Efendi derslerini yazın Emin Paşa'nın Yakacık'taki köşkünde sürdürmekteydi. Ailece köşkün bir dairesinde kaldıklarından Âkif de bir taraftan bu derslere katılmakta, diğer taraftan iki kardeşle arkadaşlık yapmakta ve kardeşlerin büyüğü Mahmud Kemal ile birlikte manzumeler yazmaya çalışmaktaydı.

Fâtih Merkez Rüşdiyesi'nden mezun olan Mehmed Âkif (1885) Mülkiye Mektebi'nin idâdî kısmına yazıldı. Edebiyat hocalığını Muallim Nâci'nin yaptığı bu okulun üç yıllık ilk dönemini tamamlayıp yüksek kısmının birinci sınıfında okurken babasının vefatı üzerine (1888) daha kısa yoldan meslek sahibi olarak hayata atılmak için o sırada yeni açılmış olan Mülkiye Baytar Mektebi'ne girdi (1889). Aynı yıl çıkan büyük Fatih yangınında evleri yanmasına rağmen Mehmed Âkif bu sıkıntılar arasında okulunu birincilikle bitirdi (1893). Mektep yıllarında sporla, bilhassa güreşle meşgul oldu ve son iki senede şiire olan ilgisini arttırdı. Mezuniyetinin ardından Ziraat Nezâreti Umûr-ı Baytâriyye ve Islâh-ı Hayvânât umum müfettiş muavinliğiyle memuriyet hayatına başladı. Görev yeri İstanbul olmakla birlikte önce Edirne'de, daha sonra Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde dolaşarak bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yaptı. Bir ara ordunun ihtiyacını karşılamak için gerekli

alımları yapmak üzere Şam ve civarında dolaştı. Bu seyahatlerde köylüyü de yakından tanıma imkânını elde eden, halkın dert ve meseleleri hakkında doğrudan bilgi sahibi olan Mehmed Âkif'in tesbit ve tahlilleri şiirlerine realist ve canlı tablolar halinde aksetmiş, çözüm tekliflerinin isabetli olmasını sağlamıştır. Sekiz on yaşlarında iken başladığı ve zaman zaman ara verdiği hâfızlığı da kendi kendine çalışarak bu sıralarda tamamladı. İstanbul'da bulunduğu yıllarda memuriyeti yanında Halkalı Ziraat Mektebi ile (1906) Çiftlik Makinist Mektebi'nde (1907) kitâbet-i resmiyye hocalığı yaptı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Ebül'ulâ Zeynelâbidîn (Ebül'ulâ Mardin) ve Eşref Edip'le (Fergan) birlikte devrin ilim ve fikir hayatında önemli yeri ve tesiri olan, hemen hemen bütün şiir ve yazılarının çıkacağı *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasını başyazarlığını da yaparak yayımlamaya başladı (27 Ağustos 1908). Aynı yıl İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Şubesi'nde Osmanlı edebiyatı müderrisliğine tayin edildi. Dönemin aydınları arasında Arapça'yı en iyi bilenlerden olan Âkif, bir taraftan da İttihat ve Terakkî'nin Şehzadebaşı Kulübü'nde cemiyetin Hey'et-i İlmiyye üyesi olarak *Mu'allakât ve Lâmiyyetü'l-'Arab* gibi eserleri okutup Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdi. Dârüledeb adlı bir özel okulda da fahrî hocalık yaptı. Baytar Mekteb-i Âlîsi Me'zûnîni Cemiyeti başkanlığında bulundu (1910). Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Türkçe-edebiyat muallimi oldu (1914).

Mehmed Âkif, Balkan Savaşı sırasında kurulan ve ileriki yıllarda Millî Mücadele'nin teşkilâtlanmasında önemli rol alacak olan Müdâfaa-i Milliyye Cemiyeti'ne bağlı Hey'et-i Tenvîriyye'ye (Hey'et-i İrşâdiyye) katıldı. Burada halkı edebiyat yoluyla uyandırmak ve aydınlatmak için Abdülhak Hâmid, Recâizâde Mahmud Ekrem, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit (Yalçın), Mehmed Emin, Abdülaziz Çavûş, Cenab Şahabeddin ve Hüseyin Kâzım Kadri'yle beraber heyetin kâtib-i umûmîsi olarak çalıştı. Süleyman Nazif, bu çalışmalar esnasında heyetin başkanı olan Recâizâde'nin, Âkif'in sanatını ve seciyesini takdir ederek ona milletin millî bir destana ihtiyacı bulunduğunu, bunu ise ancak kendisinin yazabileceğini söylediğini nakletmektedir. Nitekim Mehmed Âkif, Balkan savaşları sonunda memleketin içine düştüğü vahim durum karşısında yeise düşmemek, birlikten ayrılmamak ve orduya yardım gibi konularda Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde metinlerini bu sırada adı *Sebîlürreşâd* olarak değişen dergisinde yayımladığı vaazlar vermiş ve *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirleri yazmıştır.

Haksızlıklara tahammül edemeyen şair, müdürünün haksız yere vazifesinden alınması üzerine memuriyetten istifa etti (11 Mayıs 1913). Bu yılın sonunda, İttihat ve Terakkî'nin merkez-i umûmî üyesi olan, aynı zamanda şiir ve yazılarıyla İttihatçılar'ın fikir babası

sayılan Ziya Gökalp'in ileri sürdüğü kavmiyetçi düşüncelere ve aynı merkeze bağlı yazar ve aydınların din karşıtı yayınlarına karşı çıkmasının hükümet tarafından tasvip edilmediğinin bildirilmesi üzerine İstanbul Dârülfünunu'ndaki görevinden de ayrılmak zorunda kaldı. Çıkarmakta olduğu *Sebîlürreşâd* da aynı sebeplerle İttihatçı hükümetler tarafından birkaç kere kapatılmıştır.

Mehmed Âkif, 1914 yılı başlarında Abbas Halim Paşa'nın maddî desteğiyle Mısır ve Medine'ye iki aylık bir seyahate çıktı (*Safahat: Beşinci Kitap: Hâtıralar*'daki "el-Uksur'da" şiiri bu seyahatin mahsulüdür). Harbiye Nezâreti tarafından istihbarat çalışmaları yapmak üzere kurulmuş olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın verdiği görevle 1914 yılı sonlarında Berlin'e gitti. Batı'yı yakından tanınmasına imkân veren ve üç ay kadar süren bu gezi sırasında Almanlar'a karşı savaşırken esir düşmüş İngiliz, Fransız ve Rus tebaası müslüman askerlerin kamplarını ziyaret etti. Onlara savaştan sonra bağımsızlıklarını kazanmak için faaliyet göstermeyi telkin eden konuşmalar yaptı (*Hâtıralar* kitabındaki "Berlin Hâtıraları" adlı uzun manzumesi bu gezinin intibalarıyla yazılmıştır). Aynı teşkilâtın verdiği diğer bir görevle, Arabistan'da başlayan Şerîf Hüseyin isyanına karşı devlete bağlı kabilelerin desteğinin devamını sağlamak amacıyla teşkilât başkanı Eşref Sencer'in (Kuşçubaşı) idaresindeki bir heyetle Necid bölgesine (Riyad) gitti (Mayıs-Ekim 1915). Bu seyahatin devamında ikinci defa ziyaret ettiği Medine ve Ravza-i Mutahhara'nın uyandırdığı duygularla, Cenab Şahabeddin ve Süleyman Nazif gibi edebiyatçıların bir şaheser olarak nitelediği "Necid Çöllerinden Medine'ye" manzumesini kaleme aldı.

1918 Temmuzunda Mekke Emîri Şerîf Ali Haydar Paşa'nın daveti üzerine İzmirli İsmail Hakkı Bey'le birlikte Lübnan'da (Âliye) bulundu. Dönüşünde şeyhülislâmlığa bağlı dinî-akademik bir kuruluş olan Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin başkâtipliğine tayin edilen Mehmed Âkif (Ağustos 1918) daha sonra kuruluşun aslî üyesi oldu (Ocak 1920). Müessesenin yayın organı olan *Cerîde-i İlmîyye*'nin idaresini de üstlendi. Bu arada İstanbul Dârülfünunu'nda Maarif Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Kâmûs-ı Arabî Heyeti üyeleri arasında yer aldı. I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması, ağır mütareke şartları ve yurdun işgaliyle Yunanlılar'ın İzmir'e çıkması üzerine başlayan Millî Mücadele hareketine fiilen katılma kararıyla 1920 Şubatında Balıkesir'e giden Mehmed Âkif burada Kuvâ-yi Milliyeciler'le görüştü. Zağanos Paşa Camii ile çeşitli yerlerde halkı birliğe davet ve direnmeye teşvik maksadıyla vaaz ve konuşmalar yaptı. Bu sırada İstanbul'da yüksek maaşlı bir görevde bulunmasına rağmen Balıkesir'e, oradan döndükten sonra da Ankara'ya gitmeye karar vermesi onun vatan severliğinin açık bir göstergesidir. Ayrıca halkın

sevip saydığı bir müslüman aydın sıfatıyla Millî Mücadele'ye katılması, bu hareketin İttihatçılar'ın yeni bir macerası olduğu şeklindeki şüpheyi büyük ölçüde gidererek Kurtuluş Savaşı çalışmalarına önemli bir güç katmıştır. Nitekim bu sebeple ona "Millî Mücadele'nin mânevî lideri" sıfatı verilmiştir. Balıkesir'den İstanbul'a gelmesinin ardından işgal altında çalışmanın daha da zorlaşıp sansürün gitgide şiddetlenmesi yanında Ankara'dan Hey'et-i Temsiliyye adına gelen davet üzerine on iki yaşındaki büyük oğlu Emin'i de yanına alıp 10 Nisan 1920'de gizlice yola çıktı. Ali Şükrü Bey'le buluşarak Geyve'ye ulaştı. Buradan Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ertesi günü Ankara'ya vardı (24 Nisan 1920). Hacı Bayram Camii'ndeki ilk vaazının ardından vazifesinden izinsiz ayrıldığı gerekçesiyle Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'deki görevinden azledildi. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine Burdur mebusu seçildi (5 Haziran 1920). Haberi olmadan en yüksek oyu alarak Biga'dan da seçilmesine rağmen daha önce Burdur mebusluğunu kabul ettiğinden mecliste bu sıfatla bulundu. Zaman zaman Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya, Konya, Kastamonu gibi şehirlerde halka ve diğer bazı mebuslarla beraber cephelerde askerlere hitaben Millî Mücadele'yi teşvik eden konuşma ve vaazlarını sürdürdü. Bunların en önemlisi meclis kararıyla gittiği Kastamonu'da Nasrullah Camii'ndeki ünlü vaazıdır. Bu vaaz, son derece ihatalı bir bakışla dünyanın siyasî vaziyetini tahlil edip Sevr Antlaşması'nın bizim için nasıl bir felâket olacağını izah eden, onu yırtıp atmayı ve Batılı sömürgecilerin karşısına iman ve silâhla dikilmeyi hayatî bir mecburiyet olarak telkin edip Millî Mücadele'yi büyük bir heyecanla teşvik eden önemli bir belgedir. Bu vaaz ve diğer konuşmalar, Âkif'in İstanbul'dan ayrılırken arkasından gelmesini söylediği Eşref Edip'in Kastamonu'da tekrar çıkardığı (25 Kasım) *Sebîlürreşâd*'in üç sayısıyla (sy. 464-466) Ankara'da neşredilen (3 Şubat 1921) ilk sayısında yayımlanmıştır. Ayrıca bu sayılar ve risâle haline getirilen vaazlar birkaç defa basılarak Anadolu'nun her tarafına ve cephelere dağıtılmıştır.

1920 yılının son aylarında Erkân-ı Harbiyye Riyâseti'nin isteğiyle Maarif Vekâleti millî marş güftesi için bir yarışma açtı. Yarışmaya 700'den fazla şiir gelmesine rağmen nitelikli bir manzume bulunamayınca konulan maddî mükâfat sebebiyle yarışmaya katılmayan Mehmed Âkif'in de bir marş yazması ısrarla istendi. Mükâfat şartının kaldırılması üzerine Âkif şiirini tamamlayarak teslim etti. Meclisin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda okunan şiir ittifakla İstiklâl Marşı güftesi olarak kabul edildi (bk. İSTİKLÂL MARŞI). Ancak meclis kararı olduğu için kazanana verilmesi zaruri hale gelmiş bulunan nakdî mükâfat Âkif tarafından alınıp Dârü'l-mesâî adlı bir hayır cemiyetine bağışlanmıştır.

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Büyük Millet Meclisi'nin aldığı seçim kararı üzerine yeniden teşekkül eden ikinci dönemde muhalefet grubuna mensup diğer millet vekilleri gibi Mehmed Âkif de aday gösterilmedi. Ekim 1923'te Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a giden Âkif'in bu daveti kabulünde, kazanılan Millî Mücadele'den sonra ümit ettiği İslâm birliği ve bu birlikte Türkiye'nin önemli rol oynaması idealinin gerçekleşmemesinin doğurduğu hayal kırıklığının büyük tesiri olmuştur. İki yıl kışları Mısır'da geçirip yazları Türkiye'ye döndüyse de 1925'in sonundan itibaren sürekli Mısır'da kaldı. Bunda da hak kazandığı emekli maaşının bağlanmamasından doğan geçim sıkıntısı ve hükümetin muhalif kabul ettiği birçok fikir ve siyaset adamı arasında kendisinin de polis takibine alınmasının ağırlığına gitmiş olması önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu yılın başında çıkan Şeyh Said isyanı vesilesiyle hükümet muhalifler üzerine baskı kurmuş, aralarında *Sebîlürreşâd*'in da yer aldığı pek çok dergi ve gazeteyi kapatarak sahiplerini ve bazı yazarlarını İstiklâl mahkemelerine sevk etmiş bulunuyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki bütçe müzakereleri sırasında alınan bir karar üzerine (21 Şubat 1925) Diyanet İşleri Reisliği, Kur'an-ı Kerim'in tefsiri için Elmalılı Muhammed Hamdi'ye, tercümesi için de Mehmed Âkif'e teklifte bulundu. Âkif, yapılacak çalışmanın dinî ve ilmî sorumluluğunu düşünerek uzun bir tereddütten sonra tercüme yerine meâl denilmesi ve Elmalılı M. Hamdi'nin hazırlayacağı tefsirle birlikte basılması şartıyla teklifi kabul etti. 1926-1929 yılları arasında yoğun bir mesai sarfedip tercümeyi bitirdiyse de vefatına kadar üzerinde çalışmaya devam etti. Ancak ezanın kanun zoruyla Türkçe okutulduğu o yıllarda namazların da devlet zoruyla Kur'an'ın Türkçe tercümesiyle kıldırılacağı endişesini taşıdığından yaptığı anlaşmayı feshedip avans olarak aldığı bir miktar parayı geri verdi ve çalışmasını teslim etmedi. Âkif'in, hastalanarak Mısır'dan Türkiye'ye geldiği sırada geri dönmediği takdirde tercümenin yakılmasını vasiyet ettiği ve yıllar sonra (1961) vasiyetin Kahire'de yerine getirildiği anlaşılmaktadır (bk. MEHMED İHSAN EFENDİ).

Mehmed Âkif'in Mısır yıllarında Kur'an meâlinden sonraki en önemli meşguliyeti, Kahire'deki el-Câmiatü'l-Mısriyye'nin Edebiyat Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı dersleri vermesi oldu (1929-1936). On yıldan fazla süren Mısır dönemi geçim sıkıntısı yanında eşinin müzmin bir asabî rahatsızlığa müptelâ olması, başı boş kalan çocuklarını arzu ettiği gibi yetiştirememesi, vatan hasreti, İslâm âleminin perişan halinin kendisinde doğurduğu büyük ıstıraplarla geçti. Kahire'de bulunduğu yıllarda Mehmed Âkif, kendisini daima himaye eden Abbas Halim Paşa ile ailesi ve orada tahsilde bulunan Türk talebelerle teselli bulmaya

çalıştı. Abdülvehhâb Azzâm gibi Mısırlı ilim ve fikir adamlarıyla dostluklar kurdu. Bu arada 1933 yılı sonlarında *Safahat*'ın yedinci ve son kitabı olan *Gölgeler*'i Kahire'de bastırıldı.

1935'te rahatsızlanan Mehmed Âkif, hava değişimi için bir aylığına Lübnan'a ve o sırada Fransız idaresinde bulunan Antakya'ya gitti. Hastalığının ağırlaşması üzerine 17 Haziran 1936'da İstanbul'a döndü. Nişantaşı Sağlık Yurdu'nda tedavi gördükten sonra yaz aylarında Said Halim Paşa'nın Alemdağ'daki Baltacı Çiftliği'nde oğlu Prens Halim tarafından misafir edildi. Son günlerini de aynı ailenin Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda kendisine ayırdığı dairede geçirdi ve orada vefat etti (27 Aralık 1936). Resmî şahıs ve makamların ilgi göstermediği İstiklâl Marşı şairinin cenazesi, Beyazıt Camii'nden üniversite gençliğinin ve halkın katıldığı büyük bir cemaatle Edirnekapı Mezarlığı'nda dostu Babanzâde Ahmed Naim'in kabrinin yanında toprağa verildi. 1960 yılındaki yol inşaatı sebebiyle her iki mezar Süleyman Nazif'in kabriyle birlikte Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi. Mehmed Âkif yılı olarak ilân edilen vefatının ellinci senesinde (1986) Kültür Bakanlığı tarafından kabrinin üzerine yeni bir lahit yaptırıldı.

Âkif'in ölümü üzerine yakın dostlarından Fatin Gökmen, "Çıktı kırklar bir ağızdan dediler târîhin / İçimizden vatanın şairi Âkif gitti"; Yusuf Cemil Ararat da, "Cevherîn târîhi ahlâfa eder keşf-i nikâb / Âh gitti tercümân-ı efsah-i Ümmü'l-Kitâb" beyitlerini tarih düşürmüşlerdir.

Mehmed Âkif'in yetişme yıllarında şahsiyetinin teşekkülünde rolü bulunan kişilerin başında kendisine ilk dinî bilgileri veren, Arapça'sının, fıkıh ve akaid bilgilerinin gelişmesine yardım eden babası Tâhir Efendi gelmektedir. Ayrıca "Abdülhamid devrinin hürriyetperver şahsiyetlerinden" Fâtih Merkez Rüşdiyesi'nde Türkçe muallimi Mehmed Kadri Efendi, hâfızlık hocası Mehmed Râsim Efendi (Arap Hoca), *Meşnevî* ve *Gülistân* derslerini takip ederek Farsça'sını ilerlettiği mesnevîhan Mehmed Esad Dede, Arapça hocaları olarak kendisinden Müberred'in *el-Kâmil*'ini okuduğu Hersekli Ali Fehmi Efendi ile *Mu'allakât* hocası Hâlis Efendi zikredilmelidir. Bu arada ders ve müzakere arkadaşları Mehmed Şevket ve Babanzâde Ahmed Naim ile daha Baytar Mektebi'nde talebeyken kendisini klasik eserleri okuyacak kadar Fransızca'sını ilerletmeye ve Batı edebiyatını takip etmeye yönelten Ispartalı Hakkı Bey, memuriyetinin ilk yıllarında yanında bulunarak Fransızca çalıştığı Baytar Miralay İbrâhim Bey sayılabilir. Doğu ve Batı edebiyatlarından zengin bir birikimi olan Âkif'in okudukları arasında çoğu yazıldığı dillerden olmak üzere *Mu'allakât*, *Dîvân-ı Hâfız*, *Gülistân*, *Meşnevî*, *Fuzûlî Divanı* gibi eserlerle

Doğu'dan İbnü'l-Fârız, Feyzî-i Hindî, Muhammed İkbal; Batı'dan W. Shakespeare, Milton, Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfred de Musset, Lamartine, J. J. Rousseau, Alphonse Daudet, Emile Zola, Alexandre Dumas Fils, Sienkiewicz gibi şair ve yazarların eserleri vardır.

İçindeki en eski şiiri 1904 tarihli olan *Safahat* ile tanınan Mehmed Âkif'in bu tarihten çok daha önce şiir yazdığı, yayımlanmış ve yayımlanmamış pek çok manzumesinin bulunduğu bilinmektedir. Âkif'in bugün elde bulunan ilk şiiri, Halkalı Baytar Mektebi'ndeki öğrenciliği sırasında kaleme aldığı (1892) "Destur" başlıklı bir terakibend parçasıdır. *Hazîne-i Fünûn*, *Mekteb*, *Resimli Gazete* gibi bazı dergilerde, dostlarına yazdığı mektuplarda ve şahsî hâtıralarda rastlanan ilk şiirlerinin genellikle Ziyâ Paşa, Muallim Nâci ve Abdülhak Hâmid tesirinde olduğu görülmektedir. Gerek bunlar gerekse *Safahat*'ın ilk kitabında yer alan benzer şiirleri, Âkif'in bu yıllarda şiirde yapı bakımından değişik şekil arayışları içinde olduğunu, muhteva bakımından Ziyâ Paşa ve Abdülhak Hâmid'de görüldüğü gibi birtakım metafizik meselelere meylectiğini göstermektedir. Bir ara Recâizâde Mahmud Ekrem ve Tefvik Fikret gibi tabiat tasvirlerine merak sardığı da kendi ifadesinden anlaşılmaktadır. Yayımlanmış en eski şiirlerinden biri, hâfızlığını tamamladığı sırada yazdığı ve hayatı boyunca bağlı kalacağı, ahlâk ve seciyenin temelini teşkil eden Kur'an-ı Kerîm hakkındaki manzumesi olup 1895'te "Kur'an'a Hitap" başlığıyla *Mekteb* mecmuasında çıkmıştır.

Şiir yayımlamadığı 1901-1908 yılları arasında geçen sürede sanatta takip edeceği yol hakkında önemli kararlar vermiş olmalı ki o zamana kadar sevdiği ve taklit ettiği tarzı bırakarak hayalden uzak, yalnız içinde yaşadığı toplumun meselelerine çözüm arayan bir şiiri benimsemiş, hatta eski şiirlerinin elinde kalanlarını ortadan kaldırmıştır. Bu görüşünü *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı kitabında, "Budur cihanda benim en beğendiğim meslek / Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek" mısralarıyla açıklar. Böylece şiirde hayalperestliği reddetmiş, ancak buna tepki olan Batı tarzı parnasyen şiiri de benimsememiştir. Gerçekleri dile getiren, takdir ettiği Batılı yazarların roman sanatındaki realist/natüralist anlayışını yansıtan bir şiir tarzını tercih etmiş ve Türk şiirinde toplum meselelerine en çok eğilen şair olmuştur. Âkif'in şairliği üzerinde tartışıp tereddüt edenler, manzumeci olduğunu ileri sürenler, onun manzum hikâyelerini ve gerçekten ahlâkî öğüt veren didaktik şiirlerini örnek gösterirler. Ancak bütünüyle incelendiğinde şiirin didaktik olmaktan ibaret kalmadığı görülür. Aslında sanatkâr ruhlu, şair yaratılışlı bir insan olan Âkif, yaşadığı toplumun bir ölüm kalım savaşı içinde bulunduğu gerçeğinden hareketle toplumdan

yana, ahlâkçı ve idealist bir yolu seçmiştir. Bu ikilem dikkate alındığında en toplumsal özellikteki şiiirlerinde bile yer yer lirizme ve bir çeşit mistisizme yükseldiği görülmektedir. Özellikle son yıllarında Mısır'da iç kırıklığı, vatan hasreti, yalnızlık ve hastalık gibi bedbin duygularla yüklü olarak yazdığı *Gölgeler* kitabındaki şiiirlerin lirik vasfı öncekilere göre daha da yüksektir.

Mehmed Âkif'in makaleleri ve tercüme yazıları gibi *Safahat*'taki şiiirlerinin çoğu da *Sirât-ı Müstakîm* ve *Sebîlürreşâd* dergilerinde yayımlanmıştır. Onun ilk *Safahat*'tan beri takip ettiği yol dikkate alındığında şiiirinde muhtevanın ön plana çıktığı belli olur. Bununla beraber sanatkâr mizacıyla şiiirlerinin formunu ve estetik yapısını da ihmal etmediği görülmektedir. Daha ilk *Safahat*'ta nazımda ulaştığı rahatlık ve ustalık, onun bu yıllara gelinceye kadar uzun bir şiiir tecrübesi geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bilhassa bu kitabındaki şiiirlerinin nazım tekniği üzerinde kendisinden önce Edebiyât-ı Cedîde şairlerinin denedikleri, şekille muhteva arasında estetik bir uyum sağlamak için başvurdukları formları başarıyla uygulamıştır. Aynı şiiir içinde konunun ve duyguların değişmesine göre veznin, nazım şeklinin, hatta dil ve üslûbun da değişmesi bu denemelerden bazılarıdır. Özellikle manzum hikâyelerde bu teknik daha da belirgindir: Tasvirlerde aruzun tempolu vezinlerine, daha eski ve sanatkârane bir dile ve sentaks bakımından beyitlerde tamamlanan cümlelere mukabil aynı şiiirin tahkiye bölümünde daha hareketli vezinlerin, daha sade ve konuşma diline yakın bir dilin ve anjambmanların kullanılması gibi. Tevfik Fikret'le başlayan, aruzun imâlesiz, ârızasız kullanılması çığırısı da Mehmed Âkif'in şiiirleriyle zirveye ulaşır. En metafizik meselelerden sokaktaki insanın konuşmasına kadar çok rahat bir Türkçe, o zamana kadar uygulanmamış bir şekilde Âkif'in şiiirleriyle aruzun hemen her kalıbında ifadesini bulmuştur.

Aktif bir siyaset ve ideoloji adamı olmayan Âkif İslâmî an'aneye uygun, danışmaya ve hürriyete dayalı meşrutî bir rejim taraftarıdır. Bu yönüyle II. Abdülhamid'in sıkı yönetiminin aleyhinde bulunmuş, ancak 1908'den önce dönemin aydınları arasında yaygın olan gizli komite faaliyetleriyle bir ilişkisi olmamıştır. Ayrıca Meşrutiyet'in ilânından kısa bir süre sonra Fatin Hoca (Gökmen) tarafından İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne kaydedilirken üyelerin cemiyetin bütün kararlarına kayıtsız şartsız uyacakları şeklindeki yemin cümlesinin değiştirilmesini şart koşması onun seciyesini ortaya koyan en dikkat çekici anekdotlardan biridir. Ancak bu üyeliği de İttihat ve Terakkî'nin Şehzadebaşı İlmiye Mahfili'nde bir süre Arap edebiyatı dersleri vermekten ibaret kalmış, cemiyetin maceracı iç ve dış siyasetiyle İslâm'a karşı çıkan aydınların tesiri altında hareket etmesi üzerine kısa süre sonra muhalefete geçmiştir.

Mehmed Âkif'in en verimli şiir ve yayım faaliyetinin görüldüğü 1908-1922 arası Osmanlı Devleti'nin en buhranlı, siyasî istikrarsızlığın ve savaşların en yoğun olduğu bir dönemdir. Aydınların bu buhranı aşmak için gösterdikleri gayretlerin ürünü olan ve II. Meşrutiyet'in ardından gelişme alanı bulan siyasî ve ideolojik akımlar arasında Âkif, adına sonraları İslâmcılık denilen cereyanın içinde yer almıştır. Çocukluğundan beri aile muhitinde, mekteplerde, arkadaş çevresinde tam bir İslâm kültürüyle beslenmiş, inancı, ahlâkı ve yaşayışıyla İslâm'dan tâviz vermemiş olan Mehmed Âkif, İslâm'ın ruhuna aykırı olmamak şartıyla diğer fikir sahipleriyle iş birliği yapabilecek bir karakter göstermiştir. *Safahat*'ta “kavmiyet” ve “milliyet” kavramlarını birbirinden ayırmış, bunlardan “ırkçılık” mânasını verdiği ilkine İslâm'a aykırı olduğu ve devletin parçalanmasına sebebiyet vereceği için karşı çıkmıştır. Âkif vatan toprağına, bayrağına, milletinin faziletlerine, diline, sanatına son derece bağlı bir insandır. Süleymaniye Kürsüsü'nde vâizin “Kendi mâhiyyet-i rûhiyyeniz olsun kılavuz” derken vurguladığı ruhî mahiyet, parçanın bütününe göre milletin mânevî cevherinden başka bir şey değildir. Mehmed Âkif'in, ülkeyi idare eden hükümetlerin siyasetlerini çok defa tasvip etmediği halde onların verdiği millî vazifeleri kabul etmesi veya memleket çeşitli sıkıntılar içindeyken aleyhlerinde açık, sert ve yıpratıcı bir muhalefete girişmemesi bu bağlılığının tezahürüdür. İttihat ve Terakkî hükümetine ve İstiklâl Savaşı'ndan sonra uğradığı mağduriyete rağmen Mısır'da iken Ankara hükümetine karşı takındığı olgun tavır bu anlayışının örneğidir. Ayrıca Batı'da gelişmekte olan bilim ve tekniğin yanında pek çok ahlâkî davranışın da hayranı olan Âkif siyasî İslâmcılar arasında kendine mahsus bir terkinin sahibi olarak görünmektedir.

İlk *Safahat*'ta daha ziyade “Tevhid yahut Feryat” şiirinde olduğu gibi metafizik duyguların veya “Durmayalım” ve “Dirvas”ta görüldüğü gibi bazı dinî hikmetlerin didaktik ifadeleriyle “Hasta”, “Küfe”, “Meyhane”de olduğu gibi sosyal dertler yer almaktadır. Ancak daha sonraki tarihleri taşıyan “Acem Şahı”, “İstibdat” ile bilhassa “Köse İmam” şiirlerinde siyasî, fikrî meseleler de işlenmeye başlanmıştır. Bunların kuvvetli bir İslâmî ideal haline dönüşmesi, II. Meşrutiyet'in ardından siyasî akımların ve toplumun genel yapısındaki ahlâkî bozulmanın tehlikeli bir hal alması üzerinedir. “Süleymaniye Kürsüsünde” şiiri, böyle bir tehlikeye karşı İslâm milletlerinin uyanması ve bir birlik teşkil etmesi felsefesine dayanan uzun bir manzume olarak ortaya çıkar. Türk ve İslâm ülkelerini dolaşmış, müslümanları her bakımdan uyandırma gayreti içinde otantik bir şahsiyet olan Sibiryalı Abdürreşid İbrahim'i temsil eden vâiz, kürsüde bir taraftan İslâm'a ilgisiz hatta karşı olan aydınları tenkit ederken

daha acı tenkitlerini, hicivlerini birçok bakımdan bilgisiz ve geri kalmış müslümanlar için yapmıştır.

Mehmed Âkif'in itikad dışında bir dünya nizamı olarak ele aldığı İslâm'ı daima çağındaki meselelere en isabetli çözümler üretecek şekilde takdim etmesi dikkati çekmektedir. Dinin cevherinde olan ebedîlik dünün, bugünün olduğu kadar yarının insanına da hitap etmeyi gerektirir. “Böyle gördük dedemizden” demenin mânası yoktur. “Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı” mısraları bu konudaki kanaatlerini ifade eden bir formüldür. *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı kitabında fikirlerini sistemleştiren Âkif daha sonra bu sistemin yaşama tarzı, ahlâk, insanın kendi çevresiyle ve başka insanlarla olan ilişkileri, ilim ve teknik karşısındaki tavrı gibi teferruata inen meselelere çeşitli vesilelerle çözüm getirmeye çalışır. Bazan doğrudan doğruya Kur'an ve hadis gibi dinin temel kaynaklarından hareket ederek bazan da yine bu temellere dayanıp daha çok kendi döneminin problemleriyle iç içe bir ifade tekniği kullanmıştır. İlkine *Hakkın Sesleri* ve *Hâtıralar*'daki âyet ve hadislerin serbest tefsirleri, ikincilere de *Fatih Kürsüsünde* ve *Âsım* ile *Hâtıralar*'daki “Berlin Hâtıraları” örnek olabilir. Âkif'in İslâmcılığının esasını inançta, emir ve nehiylerde kaynağını İslâm'dan alan bir hayat tarzı ile çağdaş medeniyetin İslâm'a aykırı olmayan güzelliklerinin telifi teşkil eder.

Doğu ve Batı mûsikisine ciddi derecede ilgi duyan, ney üfleyen, yüzme, taş atma (bir çeşit gülle atma), güreş ve uzun yürüyüş gibi sporlara meraklı, hoşsohbet, çevresindekilerle şakalaşmayı seven, zeki ve nüktedan bir insan olan Mehmed Âkif, kendisini yakından tanıyan dostları arasında verdiği sözleri her şartta tutmasıyla tanınan bir kişidir. Nitekim Baytar Mektebi'nde okurken bir arkadaşı ile, birinin önce ölmesi halinde diğerinin onun çocuklarına bakacağına dair sözleşmeleri buna örnektir. Yirmi yıl sonra Âkif, geçim sıkıntısı içindeyken bile sözüne sadık kalarak vefat eden arkadaşının çocuklarını evine almış ve kendi evlâtlarıyla birlikte okutup yetiştirmiştir. Ayrıca yazdıklarıyla hayatı arasında tam bir uyum vardır ve buna aykırı davranışları affetmeyen bir karakter âbidesi olarak bilinir. Mehmed Âkif'in, şiirini ve sanatını çok takdir etmesine rağmen daha sonra “Târîh-i Kadîm” ve “Târîh-i Kadîm'e Zeyl” manzumeleriyle dinî ve insanî değerlere saldıran Tevfik Fikret'i, “Berlin Hâtıraları”nın doksan sekiz mısralık bölümünde (metni için bk. *SR*, 25 Ağustos 1334, sy. 367; “Safahat Dışında Kalmış Şiirler”, *Safahat* [nşr. M. Ertuğrul Düzdağ], İstanbul 1987, s. 531-534) şiddetle eleştirmekten çekinmemesi de bu özelliğinin açık bir göstergesidir.

Eserleri. A) Manzum Eserleri. Mehmed Âkif'in sağlığında yedi ayrı kitap halinde bazıları birkaç defa basılan, ölümünden sonra tek cilt olarak yayımlanan ve tamamı aruzla yazılmış 11.240 mısralık 108 manzumeden ibaret külliyyatının genel adı *Safahat*'tır. Birinci kitabın dışında diğerlerinin ayrıca birer adı da bulunmaktadır.

1. *Safahat: Birinci Kitap* (İstanbul 1329). Bazıları İslâm tarihinden alınmış vak'alar üzerine kurulmuş, çoğu sosyal dertleri konu edinen kırk dört şirden oluşur. Bunlardan "Tevhid yahut Feryad", "Ezanlar", "Cânan Yurdu", "İstiğrak", "Hasbihal" mistik ve felsefi konularda yazılmış lirik şirlerdir.

2. *Safahat: İkinci Kitap: Süleymaniye Kürsüsünde* (İstanbul 1330). Âkif'in İslâm dünyası, müslümanlar ve İslâm ideali konusundaki fikirlerini yansıtan 1002 mısralık tek bir manzumedir.

3. *Safahat: Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri* (İstanbul 1331). Balkan savaşlarındaki mağlûbiyetler sebebiyle çekilen ıstırapların dile getirildiği on şirden oluşur. Bu şirlerin sekizi bazı âyetlere, biri bir hadise dayanılarak yazılmıştır. Sonuncusu "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" başlığını taşıyan on mısralık bir şirdir.

4. *Safahat: Dördüncü Kitap: Fatih Kürsüsünde* (İstanbul 1332). 1692 mısralık tek bir manzumedir. İslâm'da çalışmanın ve terakkinin önemiyle kader-irade meselesi üzerinde durulan şirin ilk yarısında İslâm dünyasının perişanlığı tembelliğine, kurtuluşu da çalışmasına bağlanmaktadır.

5. *Safahat: Beşinci Kitap: Hâtıralar* (İstanbul 1335). On şirden meydana gelen kitaptaki ilk yedi şirin dördü âyetlerin, ikisi hadislerin açıklaması olup bunlar arasında yer alan "Uyan" başlıklı manzume bütün müslümanları ikaz eden bir sesleniştir. Sondaki üç uzun manzume ise şairin Mısır, Berlin ve Medine seyahatlerinin intibalarından yola çıkarak İslâm dünyasının dertlerini dile getirdiği fikrî ve lirik şirlerdir. Bunlardan "Necid Çöllerinden Medine'ye" adlı şir için Cenab Şahabeddin, "Bir hadisedir, bundan sonra Âkif'e erişilemez" demiş, Süleyman Nazif de bildiği Şark ve Garp lisanlarında bu kadar güzel, pürüzsüz ve kusursuz şir okumadığını, bunu yazmak için Âkif kadar şair olmanın yetmeyeceğini, onun kadar da dindar olunması gerektiğini, hiçbir sanatkârın bu şirin benzerini yazamayacağını ifade etmiştir.

6. *Safahat: Altıncı Kitap: Âsım* (İstanbul 1342). 2292 mısralık tek bir manzumeden meydana gelir. Memleketin içtimaî ve ahlâkî dertleri hakkındaki bu manzumenin tamamına

yakın bölümü, Mehmed Âkif'in eserlerinde canlandırdığı en önemli tip olan ve müslüman halkın iman ve irfanını temsil eden muhafazakâr ve tenkitçi Köse İmam ile yenilikçi ve müsamahalı Hocazâde (Mehmed Âkif), hakperest ve heyecanlı bir genç olan Âsım (Köse İmam'ın oğlu) arasında geçen konuşmalardır. Şairin “Çanakkale Şehidlerine” adıyla bilinen ünlü şiiri de diyalogun bir parçasıdır.

7. *Safahat: Yedinci Kitap: Gölgeler* (Mısır 1352/1933). Mehmed Âkif'in eski harflerle Kahire'de bastırıldığı, bir kısmı daha önce yazılmış kırk bir şiirinden meydana gelen son kitabıdır. Buradaki bazı şiirler, gerçekleşmeyen bir idealin verdiği üzüntü ile vatandan uzak ve işgal edilmiş bir İslâm diyarında yalnızlık hâlet-i rûhiyesinin doğurduğu kırgınlıktan kaynaklanan tevekkül ve teslimiyetin mistik duygularıyla kaleme alınmıştır. Kitaptaki son şiir olan 208 mısralık “Sanatkâr” adlı manzume, Âkif'in bütün *Safahat*'ı boyunca göstermediği şahsiyetinin en mühim tarafı olan sanatkâr ruhunu ortaya koyar ve hayal kırıklıklarını, acılar içinde geçen ömrünü, İslâm dünyasının yürek yakan halini içli bir dille mısralara döker. *Safahat*'ı teşkil eden yedi kitap, Mehmed Âkif'in sağlığında onun tashihinden geçerek sonuncusu hariç birkaç defa eski harflerle basılmıştır (geniş bilgi için bk. *TDEA*, VII, 406). Eserin tamamını ilk defa yeni harflerle Ömer Rıza Doğrul, devrin siyasetine uygun düşmeyeceği mülâhazasıyla yapılan birkaç çıkarma ile neşretmiştir (İstanbul 1943). Bu haliyle 1973 yılına kadar yedi defa basılan *Safahat* yedinci baskısından itibaren M. Ertuğrul Düzdağ tarafından tamamıyla gözden geçirilip tashih edilerek yayımlanmıştır. *Safahat*, eski ve yeni harflerle bir şiir kitabı olarak Türkiye'de en çok basılan eser olduğu gibi birçok dinî halk kitabının ulaştığı baskı sayısını da aşmıştır (ayrıca bk. SAFAHAT).

Mehmed Âkif'in gerek 1908'den önce gençlik devrinde gerek sonraki yıllarda yazdığı, ancak *Safahat*'a almadığı, kendi ifadesiyle “*Safahat* hacminde” şiirleri olduğu bilinmektedir. Önemli bir kısmını bizzat kendisinin yok ettiği bu şiirlerden devrin dergilerinde ve dostlarına yazdığı mektuplarda kalmış veya bazı kişilerin hâtıralarıyla ortaya çıkmış olanları birkaç bin mısraı bulmaktadır. Bunların önemli bir kısmı M. Ertuğrul Düzdağ'ın hazırladığı *Safahat* neşirlerine eklenmiştir (bk. s. 485-551). Mehmed Âkif, Millî Mücadele'den sonra “İkinci Âsım”, “Haccetü'l-Vedâ”, “Selâhaddîn-i Eyyûbî” (manzum piyes), “İslâm Tarihinden Menkıbeler”, “Çocuk ve Mektep Şiirleri” gibi bazı eserler yazmak istediğini dostlarına söylemişse de bunları gerçekleştirememiştir.

Âkif'in bazı şiirleri daha sağlığında Arapça'ya tercüme edilmeye başlanmıştır. 1932 yılında Mısır'da çıkan *el-Ma'rife* dergisinde “İstiklâl Marşı” ile “Bülbül” şiirleri

Arapça'larıyla birlikte yayımlanmış, bunları “Çanakkale Şehidlerine” ile “el-Uksur'da” şiirleri takip etmiştir. Yakın arkadaşı Abdülvehhâb Azzâm, “Kör Neyzen” ile “Küfe” şiirini mensur olarak (*er-Risâle*), “Süleymaniye Kürsüsünde”nin bazı bölümlerini de nazmen (*eş-Şekâfe*, sy. 312, s. 35) tercüme etmiştir. Son Osmanlı şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu şair İbrâhim Sabri, Âkif'in vefatından on yıl kadar sonra *Gölgeler*'i manzum olarak Arapça'ya çevirmiştir (*eż-Zılâl min dîvâni Şafahât li'ş-şâ'iri't-Türkî el-kebîr Muhammed 'Âkif*, Kahire, ts.). Ekmeleddin İhsanoğlu iki şiirini *eş-Şi'r* dergisinde Arapça neşretmiştir. Mehmed Âkif hakkında Arapça bir monografi hazırlayan Abdüsselâm Abdülazîz Fehmî, Mekke'de yayımladığı kitabında “el-Uksur'da” ile “Necid Çöllerinden Medine'ye” şiirlerinin tamamına yakını ve incelemesine konu aldığı bazı parçaları kısmen manzum olarak Arapça'ya çevirmiştir. Yaşayan Arap şairlerinden aynı zamanda Türkçe divanı da bulunan Hüseyin Mücîb el-Mısrî, “Çanakkale Şehidlerine” adlı şiiri nazmen Arapça'ya tercüme etmiştir (metni için bk. *İslâmî Edebiyat*, sy. 8 [İstanbul 1990] s. 24-25). Cemal Muhtar da “İstiklâl Marşı” ile (*MÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1985, s. 15-18) “Âsım” ve “Hâtıralar”dan küçük birer parçayı (*İslâmî Edebiyat*, sy. 7 [1990], s. 26-27) Arapça'ya aktarmıştır.

Mûsikiyle yakın ilgisi olan Mehmed Âkif'in bazı şiirleri sanatkâr dostları tarafından bestelenmiştir. Ali Rifat Çağatay, Zeki Üngör, Ahmet Yekta Madran, Muallim İsmail Hakkı, M. Zâti Arca, Kâzım Uz, Mustafa Sunar, İsmail Zühtü tarafından bestelenen “İstiklâl Marşı”nın dışında Ali Rifat Çağatay “Ordunun Duası”, “Köse İmam”, “Bülbül”; Sadettin Kaynak “Çanakkale Şehidlerine”; Şerif İçli “Ezelden Âşınanım”; Ali Nihat Karamemişoğlu “Lâmekânlarda mısınız?”; Ali Kemal Belviranlı “Allah'a Dayan Sa'ye Sarıl” gibi manzumelerini bestelemiş olup notaları eldedir.

B) Mensur Eserleri. Telifleri. a) Tefsirler. Mehmed Âkif'in on sekizi manzum olan ve *Safahat*'a alınmış bulunan elli yedi tefsir yazısının tamamı *Sebîlürreşâd*'ın 183. sayısından itibaren muhtelif nüshalarında “Tefsîr-i Şerif” başlığı altında yayımlanmıştır. Bunlar, dönemin güncel meseleleriyle ilgili âyetlerin ele alındığı yazılardan meydana gelmektedir (listesi için bk. Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 156). Dergide “Hadîs-i Şerif” başlığı altında çıkan dört yazısı da günün meselelerine çözüm olabilecek hadislerle dayalı makalelerdir. İlk defa Ömer Rıza Doğrul tarafından *Kur'an'dan Âyetler* adıyla, bazı müdahale ve eklemelerle kitap haline getirilen bu yazılar arasında makale ve vaazlarından da seçmeler yer almıştır (İstanbul 1944). 1976'da dikkatsizce yapılmış ikinci baskısı yanında Ömer Rıza Doğrul'un neşrinden aynen aktarılarak gerçekleştirilmiş bir baskısı daha bulunmaktadır (nşr. Suat Zühtü Özalp, Ankara

1968). Sadece tefsir yazılarının Abdulkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından *Sebilürreşâd*'dan aktarılarak hazırlanmış bir baskısı ise Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında neşredilmiştir (*Mehmed Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri: Mev'iza ve Hutbeleri*, Ankara 1991). **b) Vaazlar.** *Mevâiz-i Dîniyye: Birinci Kısım* (İstanbul 1328). Mehmed Âkif'in bu vaazı, İttihad ve Terakkî Hey'et-i İlmiyyesi âzası iken Şehzadebaşı Kulübü'nde yaptığı "İttihad Yaşatır, Yükseltir, Tefrika Yakar, Öldürür" başlıklı konuşmasının metni olarak önce *Sırât-ı Müstakîm*'de çıkmış, ardından bu kitabın içinde tekrar yayımlanmıştır (s. 54-60). Balkan Savaşı sırasında Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye camilerinde yaptığı vaazlar ise *Sırât-ı Müstakîm*'de neşredilmiştir (IX/230-232 [20 Şubat 1913], s. 6, 11). Balıkesir Zağanos Paşa Camii ile (metni için bk. *İzmir'e Doğru*, Balıkesir, 1 Şubat 1920, sy. 24; SR, 12 Şubat 1920, sy. 458) Kastamonu Nasrullah Paşa Camii'ndeki vaazı *Sebilürreşâd*'ın Kastamonu'da basılan 464. sayısında çıkmış, gördüğü rağbet dolayısıyla bu sayı birkaç defa bastırılarak Anadolu'ya ve cephelere gönderilmiştir. Ayrıca el-Cezîre Kumandanı Nihad Paşa tarafından müstakil bir risâle halinde neşredilip (Diyarbakir 1337) bölgenin Elaziz, Diyarbakir, Bitlis ve Van gibi belli başlı vilâyetlerinde ve cephelerdeki askerlere dağıtılmıştır. Mehmed Âkif'in Kastamonu'da bulunduğu süre içinde civar kaza ve köylerde yaptığı konuşmaların özetlerini de Eşref Edip kaydedip derginin 465-467. sayılarında yayımlamıştır. Bazıları yeni yazıyla birkaç defa basılan bu sekiz vaazın ilki hariç diğerleri, Abdulkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından hazırlanan ve yukarıda adı geçen eserin ikinci kısmında yeni yazıya aktarılmıştır. **c) Makaleler.** Mehmed Âkif'in cemiyet, edebiyat ve fikir bahisleri etrafında makale, sohbet ve hâtıra şeklinde kaleme alıp *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd*'da "Hasbihal", "Edebiyat Bahisleri", "Eski Hâtıralar", Letâif-i Arab'dan" başlıkları altında neşrettiği elli yazıdan ibaret olup Abdulkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri* adıyla yayımlanmıştır (Ankara 1987). Halen elli kadar mektubu neşredilmiş olan Âkif'in birkaç yüz mektubunun daha özel ellerde bulunduğu tahmin edilmektedir. Mahir İz'e yazdıklarını *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nda Uğur Derman neşretmiş, bunlar başka yerde çıkan birkaç mektupla beraber İsmail Hakkı Şengüler'in derlediği külliyata da alınmıştır.

Tercümeleri. Tesbit edilebildiği kadarıyla 1908'den önce *Resimli Gazete* ile *Servet-i Fünûn*'da yayımlanmış ve ayrıca basılmamış olanların dışında kalan çevirileri tamamen *Sebilürreşâd* ve *Sırât-ı Müstakîm*'deki yazılardır (bir liste için bk. Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 157-159). Bunlardan bir kısmı sağlığında kitap haline getirilmiştir.

1. *Müslüman Kadını* (İstanbul 1325). Kâsım Emîn'in İslâm'ın kadına bakışını eleştirerek bu konuda Batı ölçülerine göre köklü reformlar yapılmasını teklif ettiği *Tahrîrû'l-mer'e* adlı eserine yapılan tenkitlere *el-Mer'etü'l-cedîde* kitabıyla verdiği cevaplara karşı Ferîd Vecdî'nin yazdığı *el-Mer'etü'l-müslime* adlı reddiyenin (Kahire 1319) tercümesidir. Eser Mahmut Çamdibi tarafından sadeleştirilerek yeniden yayımlanmıştır (İstanbul 1972).

2. *Hanoto'nun Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslâm'ı Müdafaaası* (İstanbul 1331). Fransız siyaset adamı ve tarihçisi Gabriel Hanotaux'nun Paris'te *le Journal* gazetesinde çıkan ve İslâm'a hücum eden makalesine karşı Mısır'da çıkan *el-Mü'eyyed* gazetesinde Muhammed Abduh'un neşrettiği cevapların tercümesinden meydana gelmektedir. Mehmed Âkif risâlenin başına Hanotaux'nun yazısını da çevirerek ilâve etmiştir. Risâle İsmail Hakkı Şengüler'in yayımladığı külliyata alınmıştır.

3. *İslâmlaşmak* (İstanbul 1337). Said Halim Paşa'nın Fransızca kaleme aldığı bu risâle *Sebilürreşâd*'da Mehmed Âkif tarafından Türkçe'ye çevrilerek neşredilmiş, daha sonra paşanın diğer altı risâlesiyle birlikte *Buhranlarımız* adlı kitapta da yayımlanmıştır (İstanbul 1335-1338).

4. *İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye*. Said Halim Paşa'nın Malta'da sürgünde bulunduğu sırada Fransızca yazdığı eser, devrin özelliği sebebiyle "Millî Hâkimiyet" bölümü hariç Âkif tarafından tercüme edilerek *Sebilürreşâd*'da neşredilmiştir (XIX, sy. 493-496, 498, 500, 501). Müstakil olarak neşri bulunmayan risâle, tercüme edilmemiş bölümü de eklenerek M. Ertuğrul Düздаğ tarafından yayıma hazırlanan *Buhranlarımız ve Son Eserleri* adlı çalışmaya alınmıştır (İstanbul 1991).

5. *İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler* (Ankara 1339). Abdülaziz Çâvîş'in bu küçük risâlesi de Umûr-i Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti tarafından Mehmed Âkif'e tercüme ettirilerek bastırılmıştır. Ferhat Koca eseri sadeleştirip *İçkinin Zararları İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler* adıyla yeniden yayımlamıştır (İstanbul 2003).

6. *Anglikan Kilisesine Cevap* (İstanbul 1339 r./1341). Anglikan kilisesinin şeyhülislâmlık makamına sorduğu İslâm dininin mahiyeti, hayat ve insan düşüncesi üzerindeki etkileri, zamanımızın çeşitli bunalımlarını tedavisi, dünyayı çekip çeviren siyasî ve mânevî güçlere karşı tutumu gibi önemli sorulara Abdülaziz Çâvîş'in verdiği Arapça cevapların tercümesinden meydana gelmiştir. Önemi dolayısıyla Büyük Millet Meclisi Umûr-

i Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti tarafından bastırılan kitabı Süleyman Ateş sadeleştirerek yeniden neşretmiştir (Ankara 1974).

Mehmed Âkif'in Ferîd Vecdî, Muhammed Abduh, Azmzâde Refik, Şeyh Şiblî Nu'mânî, Abdülaziz Çâvîş ve Said Halim Paşa'dan yaptığı tefrika halinde kalmış tercümeleleri de İsmail Hakkı Şengüler'in hazırladığı külliyat içine alınmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, *Maarif* mecmuasında (Mayıs-Ağustos 1895) Sâdî imzasıyla yayımlanan "Mebâhis-i İlm-i Servet" başlıklı yazı dizisinin de Mehmed Âkif'e ait olduğunu ileri sürmektedir (bk. bibl.). Mehmed Âkif'in İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Şubesi'nde verdiği derslerin, bir kısmı *Sırât-ı Müstakîm*'de neşredilmiş notları "Dârülfünûn Dersleri Kavâid-i Edebiyye" başlığıyla, ders notlarını formalar halinde haftalık olarak tefrika etmek üzere çıkarılan *Dârülfünûn* adlı bir dergide neşredilmişse de (İstanbul 1329, II, nr. 50 [16 Nisan]) elde sadece on altı sayfalık ilk forması bulunmaktadır. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin beşinci ve altıncı sınıflarında okuttuğu derslerin notları dört forma halinde "Edebiyat Dersleri" adıyla yayımlanmış görünmekteyse de henüz elde edilememiştir.

Mehmed Âkif'in bütün eserleri İsmail Hakkı Şengüler tarafından yayıma hazırlanmış ve son tashihleri M. Ertuğrul Düzdağ eliyle yapılarak on ciltlik *Mehmed Âkif Külliyatı* içinde toplanmıştır. Bu külliyatın dökümü şöyledir: I-IV: Karşı sayfalara açıklamaları konulmak suretiyle *Safahat*'ın tamamı ile *Safahat* dışında kalmış bir kısım şiirleri; V: Makaleler ve Tercümeler; VI-VIII: Tercümeler; IX: Tefsîr-i Şerif, Hutbe, Vaaz ve Mektuplar; X: Hayatı, Seciyesi, İdeali, Sanatı ve Eserleri'ne Dair Yazıların Derlemeleri.

Sanatı yanında karakter ve seciyesi, millî meselelerdeki hassasiyet ve gayreti, yakın tarihte oynadığı önemli roller ve halkın gönlündeki yeri dolayısıyla Mehmed Âkif şiirlere, romanlara, film ve dizilere konu olmuştur. Bunlardan ilki kendisini çok yakından tanıyan Mithat Cemal Kuntay'ın kaleme aldığı, 1980'lerde dizi film haline getirilen *Üç İstanbul* adlı romandır (İstanbul 1938). Eserin önde gelen kahramanları arasında bir karakter âbidesi olarak Mehmed Âkif'e "Şair Mehmed Râif" adıyla yer verilmiştir. Tarık Buğra'nın, Millî Mücadele Ankara'sındaki gerçek vatan severlerle şahsî menfaatlerini öne çıkaran sahtekârların mücadelesini ele alan *Firavun İmanı* adlı romanının (İstanbul 1976) kahramanlarından biri de Mehmed Âkif'tir. Vefatının ellinci yılı dolayısıyla yapılan faaliyetler sırasında Mehmed Âkif'le ilgili birkaç belgesel film de çekilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

(Mehmed Âkif hakkında ilmî, akademik ve popöler seviyede kitap ve makale halinde pek çok yayınlara basılmamış yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır. Burada sadece en önemli yayınlardan bir seçme verilmekle yetinilmiştir. 1990 yılına kadar olan yayınlar için Millî Kütüphane tarafından hazırlanmış olan *Mehmed Âkif Bibliyografyası: Kitap-Makale* adlı çalışmaya [Ankara 1990] bakılabilir).

Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı (haz. İsmail Hakkı Şengüler), İstanbul 1990-92, I-X.

Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1987 (*Safahat* dışında kalmış şiirler ilâvesiyle); *a.e.: Edisyon Kritik* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1987; *a.e.: Eski ve Yeni Harfli Metinler ile Tenkidli Neşir (Edisyon Kritik) Bir Arada* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1991.

Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif: Şairin Zâtı ve Âsârı Hakkında Bazı Mâlûmat ve Tedkikat*, İstanbul 1924.

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 81-84.

Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri*, İstanbul 1938-39, I-II.

Mithat Cemal [Kuntay], *Mehmed Akif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı-Eserleri*, İstanbul 1939.

Ömer Rıza Doğrul, “Mehmed Âkif’in Hayatı”, *Safahat*, İstanbul 1944, s. VII-XLIV.

Cemil Sena Ongun, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve İdealleri*, İstanbul 1947.

M. Emin Erişirgil, *Mehmet Akif: İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Ankara 1956.

Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, İstanbul 1958, s. 171-172.

Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, İstanbul 1963, s. 198-310.

Muhiddin Nalbandoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, İstanbul 1964.

A. Cerrahoğlu, *Bir İslâm Reformatörü: Mehmet Âkif*, İstanbul 1964.

Hasan Basri Çantay, *Âkifname*, İstanbul 1966.

Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1968.

Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1970.

M. Kaya Bilgegil, *Mehmed Âkif: Resmî Hal Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzûmeleri*, Erzurum 1971.

Ali Nihad Tarlan, *Mehmed Âkif ve Safahat*, İstanbul 1971.

Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif: Hayâtı ve Eserleri*, İstanbul 1973.

a.mlf., “Mehmed Âkif Ersoy’un Gözden Kaçan Bir Risalesi: Mebâhis-i İlm-i Servet”, *KAM*, VIII/3 (1979), s. 23-34.

a.mlf., “Ersoy, Mehmed Âkif”, *TA*, XV, 337-344.

Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 124-133, 139-146.

Vehbi Vakkasoğlu, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1976.

Mehmet Âkif Simpozyumu 1976 (nşr. Hacettepe Üniversitesi), Ankara, ts.

Dorothea Horani-Kirchberg, *Der Turkische Dichter Mehmed Âkif (Ersoy) (1873-1936) Leben und Werk Ein Versuch*, Hamburg 1977.

Mehmed Âkif Sempozyumu, İstanbul 1979.

Abdüsselâm Abdülazîz Fehmî, *Şâ‘irü’l-İslâm Muhammed ‘Âkif*, Mekke, ts. (Mektebetü’t-tâlibi’l-câmiî).

Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1984.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy (nşr. MÜ Fen-Edebiyat Fak.), İstanbul 1986.

Recep Duymaz, “Mehmet Âkif Ersoy’un Bütün Eserlerinin Bibliyografyası”, *a.e.*, s. 225-252.

Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif Ersoy’a Armağan (nşr. Selçuk Üniversitesi), Konya 1986.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy’u Anma Kitabı (nşr. AÜ Rektörlüğü), Ankara 1986.

Abdulkerim Abdulkadiroğlu – Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmed Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar*, [Ankara 1989].

Mehmet Âkif İlmî Toplantısı, Bildiriler (nşr. Millî Kütüphane), Ankara 1989.

M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Ankara 1989.

D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair: Mehmed Âkif*, İstanbul 1989.

a.mlf., “Ersoy, Mehmed Âkif”, *TDEA*, III, 71-79.

İsa Mustafa Yüceer, *Muhammed ‘Âkif, ‘aşruhû ve cühûdühû fi’ d-da ‘veti’ l-İslâmiyye* (doktora tezi, 1410/1990), Câmîatü Ümmî’l-kurâ.

Ramazan Çiftlikçi, *Açıklamalı Mehmet Âkif Ersoy Bibliyografyası: Eserleri ve Hakkında Yazılanlar* (yüksek lisans tezi, 1990), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kâzım Yetiş, *Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara 1992.

M. Ertuğrul Düздаğ, *Mehmed Âkif-Tevfik Fikret Meselesi ve Müderris Ahmed Naim Bey’in Tevfik Fikret’e Dâir Risalesi*, İstanbul 1992.

a.mlf., *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 2000, I-II.

a.mlf., *Mehmed Âkif Ersoy*, Ankara 2002.

a.mlf., *Mehmed Âkif: Mısır Hayatı ve Kur’ân Meâli*, İstanbul 2003.

a.mlf., “Safahat”, *TDEA*, VII, 406-410.

Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri (haz. İnci Enginün), İstanbul 1997.

Yaşar Çağbayır, *İstiklâl Marşı’nın Tahlili*, Ankara 1998.

Düccane Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi Mehmed Âkif ve Kur’ân Meâli*, İstanbul 2000.

Hayreddin Karan, “Millî Mücadelede Sebülürreşad”, *SR*, X/234-250 (1956); XI/251-258 (1957).

Mehmet Önder, “İstiklâl Marşı Belgeleri”, *Türk Edebiyatı*, sy. 158, İstanbul 1986, s. 34-38.

Fazıl Gökçek, “Mehmet Âkif’in Resimli Gazete’de Yayımlanan Şiirleri”, *Yedi İklim*, sy. 72, İstanbul 1996, s. 26-30; sy. 73 (1996), s. 52-63.

M. A. Yekta Saraç, “Mehmet Akif’in Gölgeleleri’nin Arapçaya Tercümesi ve İbrahim Sabri Efendi”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 5, İstanbul 1997, s. 247-248.

Fahir İz, “Meḥmed ‘Ākif”, *EI²* (İng.), VI, 985-986.

Abdullah Uçman, “Ersoy, Mehmet Akif”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 414-416.

“Ersoy Mehmet Akif”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, I, 331-334.

Bazı dergilerin Mehmed Âkif’e tahsis edilmiş özel sayıları: *Türk Edebiyatı*, sy. 113, İstanbul 1983; sy. 158 (1986); *MK*, sy. 55 (1986); *TK*, sy. 284 (1986); *TDL.*, sy. 420 (1986); *TY*, VIII/11 (1987); *Yedi İklim*, sy. 117-118, İstanbul 1999-2000.

Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 2003 yılında Ankara’da basılan 28. cildinde, 432-439 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız. Bu madde en son 13.12.2019 tarihinde güncellenmiştir.

İSTİKLÂL MARŞI

Mehmed Âkif Ersoy'un Büyük Millet Meclisi tarafından 1921'de resmî millî marş olarak kabul edilen şiiri.

Bölümler İçin Önizleme

- 1/2 Müellif: **M. ORHAN OKAY**
- 2/2 Müellif: **NURİ ÖZCAN**

Müellif:

M. ORHAN OKAY

Osmanlılar'da, Batılılaşma hareketiyle beraber Fransızca'daki "hymne national" karşılığı bir millî marş ihtiyacı II. Mahmud döneminden beri zaman zaman hissedilmiştir. Özellikle Avrupa devlet temsilcileriyle yapılan törenlerde gündeme gelen bu ihtiyacın, resmî bir statüsü olmaksızın değişik padişahlar zamanında birbirinden farklı güfte ve bestelerin okunmasıyla giderildiği bilinmektedir. Böylece bestesini Donizetti Paşa'nın yaptığı Mahmûdiye ve Mecidiye, Yesârîzâde Necib Ahmed Paşa'nın Hamidiye, Guatelli Paşa'nın Marş-ı Sultânî besteleri millî marş gibi söylenmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra bazı Batılı sanatkarların bestelerinin benimsenmesi veya Batılı kompozitörlere bir millî marş hazırlanması gibi teşebbüsler olmuşsa da bunlar gerçekleşmemiştir.

Millî Mücadele'nin başlarında Mehmed Âkif'in "Ordunun Duası" adlı manzumesinin Ali Rifat Çağatay tarafından yapılan bestesi, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye reisliğince bütün askerî birliklere okunmak üzere tamim edilmiştir. I. Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde kurulan hey'et-i irşâdiyyelerin, gezileri sırasında edindikleri izlenimler doğrultusunda Erkân-ı Harbiyye reis vekili Miralay İsmet Bey'e (İnönü) bir istiklâl marşına olan ihtiyacı belirtmeleri, meseleyi ilk defa resmî olarak gündeme getirmiştir. İsmet Bey'in meseleyi İcra Vekilleri Heyeti'nde ortaya koymasından sonra konu Maarif Vekâleti'ne havale edilmiş ve Maarif Vekâleti tarafından millî marş güftesi için bir yarışma açılmıştır. Maarif Vekili Rıza Nur'un imzasını taşıyan 18 Eylül 1920 tarihli bir tamimle millî marşın şartları valiliklere duyurulmuş, tamim bir süre sonra *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde de yayımlanmıştır (7 Teşrînisânî 1337/1920).

Yarışma için belirlenen başvuru süresinin son günü olan 21 Kânunuevvel 1920 tarihinde gönderilen şiirlerin sayısı 724'tür. Ancak bunların arasında millî marş güftesi olmaya lâyık bir

şiiir bulunamadığından o tarihte Maarif vekili olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Karesi (Balıkesir) mebusu Hasan Basri'ye (Çantay) böyle bir şiiiri Mehmed Âkif'ten beklediğini söyleyerek onun yazması için aracı olmasını ister. Hasan Basri'nin, Mehmed Âkif'in marş için hükümetçe konan 500 lira mükâfatı kabul etmediğinden yarışmaya katılmadığını belirtmesi üzerine Hamdullah Suphi bu şartın Âkif Bey için kaldırılabilceğini ifade eder. Bunun üzerine Mehmed Âkif bir süreden beri üzerinde çalışmakta olduğu eserini tamamlar ve Maarif Vekâleti'ne gönderir. Bu arada İstiklâl Marşı, "Kahraman Ordumuza" ithafıyla ilk defa *Sebîlürreşâd* dergisinde (sy. 468, 17 Şubat 1337/1921), dört gün sonra da Kastamonu'da çıkmakta olan *Açıksöz* gazetesinde yayımlanır.

İstiklâl Marşı, Maarif Vekâleti'nden gönderilen bir tezkire ile Büyük Millet Meclisi'nin 26 Şubat 1921 tarihli oturumunda gündeme alınır. Meclisin Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yapılan 1 Mart 1921 tarihli oturumunda Hasan Basri Bey'in takriri üzerine söz alan Hamdullah Suphi, yarışmaya katılan şiiirlerden yedisinin vekâletçe istenen şartlara uygun görüldüğünü, ancak kendisinin Mehmed Âkif'in şiiirini beğendiğini söyleyerek tamamını okumuş ve her kıtanın arkasından sürekli alkışlar gelmiştir. Meclisin konuyla ilgili üçüncü ve son oturumu 12 Mart 1921'de Abdülhak Adnan (Adıvar) başkanlığında yapılmış, meclise sunulan altı takrir arasından Hasan Basri'nin "Mehmed Âkif Bey'in şiiirinin tercihan kabulü" teklifi oylanarak büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Artık resmî hale gelen marş Hamdullah Suphi tarafından bir defa daha okunmuş ve bütün mebuslarca ayakta alkışlanmıştır. Hasan Basri Çantay, Mustafa Kemal Paşa'nın marş okunurken sıraların önünde ayakta dinlediğini ve sürekli alkışladığını kaydeder (*Âkifnâme*, s. 73). Mehmed Âkif 500 lira mükâfatı, fakir müslüman kadın ve çocuklarına iş öğreterek sefaletlerine son vermek amacıyla kurulan Dârülmesai'ye hediye etmiştir (Nalbantoğlu, s. 140-141).

İstiklâl Marşı için yarışmaya katılan diğer 724 şiiir ve şairleri hakkında bilgi yoktur. Yalnız şartlara uygun olduğu belirtilerek bastırılıp mebuslara dağıtılan yedi şiiirden altısının metni bazı kaynaklarda verilmiştir (Çantay, s. 73-77; İz, s. 130-133). Bu şiiirleri yazarlar arasında Hüseyin Suat (Yalçın) ve Kemaleddin Kâmi de (Kamu) bulunmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili araştırmalarda Tunalı Hilmi, Muhittin Baha (Pars), Kâzım Karabekir gibi bazı kişilerin yarışmaya katıldıkları ifade edilmişse de bunlardan yalnız Kâzım Karabekir'in şiiiri bilinmektedir.

Yunan ordularının Anadolu içlerine kadar yayıldığı, Sevr Antlaşması'nın imzalandığı, cephelerden çeşitli haberlerin geldiği, Millî Mücadele'nin ve meclisin en heyecanlı aylarının

yaşandığı bir sırada gündeme gelen İstiklâl Marşı, Mehmed Âkif'in de aynı duyguları yoğun olarak yaşadığı günlerinin mahsulü olmuştur. Onunla ilgili hâtıralarda şairin, İstiklâl Marşı'nın bazı mısralarını henüz yarışmaya katılma kararı vermeden yazdığı, katıldığı günlerde de Tâceddin Dergâhı'ndaki odasında zaman zaman vecd ve istiğrak haline geldiği ifade edilmektedir. Marşın böyle bir atmosferi yansıtmış olduğu, kendisinin de daha sonra bunu *Safahat*'ına almayarak, "O benim değil milletimindir" demesinden ve son günlerinde hasta yatağında, "Allah bu millete bir daha İstiklâl Marşı yazdırmayın" temennisinden de anlaşılmaktadır.

İstiklâl Marşı, gerek nazım tekniği gerekse muhteva bakımından herhangi bir millî marş güftesinin çok ilerisinde Türk edebiyatının en güzel lirik-hamâsî şiirlerindedir. Son kıtası beş mısra olmak üzere dörder mısralık on kıtadan oluşan ve aruzla yazılan şiirin her kıtasının bütün mısraları tam kafiyelidir ve her kıtanın, temayı oluşturan duygu ile uyumlu ton ve vurguların yer aldığı sağlam bir yapısı vardır. İlk iki kıtada bayrağa hitap eden şair onun milletin varlığıyla beraber ebedî istiklâlini müjdelir. Şair üçüncü ve dördüncü kıtalarda Türk milleti adına konuşmakta, ebedî hürriyet aşkı ve imanıyla Batılılar'ın maddî güçlerine direneceğini söylemektedir. Türk askerine hitap eden beşinci ve altıncı kıtalar, üstünde yaşadığımız yerlerin alelâde bir toprak değil vatan olduğunu, onların düşmana çiğnetilmemesi gerektiğini telkin eder. Yedinci ve sekizinci kıtalarda şair sevilen pek çok şey kaybedilse bile vatanın kaybedilmemesini ve ezan seslerinin kesilmemesini niyaz eder. Dokuzuncu kıtada bu duası kabul edildiği takdirde kendi ruhunun da vecd içinde yükseleceğini söyler. Nihayet son kıtada yine bayrağa dönerek ona ve milletine ebediyen çöküş olmayacağını, hürriyetin ve istiklâlin ebediyen onun hakkı olduğu müjdesini tekrar eder. Tam bir bütünlük gösteren şiirde mecaz ve semboller de ifadeyi zenginleştirmiştir.

Milletin iradesine ve Allah'ın müminlere vaad ettiği zaferin er geç gerçekleşeceğine inanan Mehmed Âkif'in şiirindeki özelliklerden biri de millî ve ulvî değerlerle dinî motifleri dengeli bir şekilde kıtalara yerleştirmesidir. Bayrak, hilâl, yıldız, hak, hürriyet, istiklâl, yurt, millet, ırk, vatan, kahramanlık gibi millî kavramlarla iman, şehâdet, helâl, cennet, hudâ, ezan, mâbed, vecd gibi dinî motifler birbiriyle uyum halinde zengin bir belâgatla kullanılmış, böylece Millî Mücadele'yi gerçekleştiren halkın ruhunda mevcut iki önemli kavram İstiklâl Marşı'nın da iki temel temasını oluşturmuştur.

Millî marş olarak kabulünden sonra İstiklâl Marşı'na zaman zaman bazı eleştiriler yöneltilip yerine çağdaş bir marş yazılması gibi teklifler yapılmışsa da bunlar her defasında

çoğunluğun tepkisiyle karşılanmıştır. Bu gibi polemiklerin önünü almak için 1982 anayasasının 3. maddesine, “Türkiye Devleti’nin millî marşı ‘İstiklâl Marşı’dır” bendi eklenmiştir.

İstiklâl Marşı’nın çeşitli açılardan yapılmış pek çok açıklama, tahlil ve yorumundan başlıcaları şunlardır: “İstiklâl Marşı Üzerine Bir Tahlil Denemesi” (Nalbantoğlu, s. 186-200); Mehmet Kaplan, “Türk İstiklâl Marşı” (*Hisar*, sy. 88 [Mayıs 1971], s. 4-6); “İstiklâl Marşı” (*Millî Kültür*, sy. 9 [Eylül 1977], s. 6-9); Ayhan Songar, “İstiklâl Marşımızın Psikanalizi” (*Türk Edebiyatı*, sy. 113 [Mart 1983], s. 11-12); Nihad Sâmi Banarlı, “İstiklâl Marşı’nın Mânası” (*Kültür Köprüsü*, İstanbul 1985, s. 327-358); “İstiklâl Marşı’nın Tahlili” (*Türk Edebiyatı*, sy. 158 [Aralık 1986], s. 56-58); Ertuğrul Düzdağ, *İstiklâl Marşı ve Çanakkale Şehidleri Şiirlerinin Açıklaması* (İstanbul 1986, s. 7-10); Beşir Ayvazoğlu, *İstiklâl Marşı: Tarihi ve Manası* (s. 55-63); Orhan Okay, “İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif” (*Safahat*, Ankara 1992, s. 443-446); Rıdvan Canım – Etem Çalık, *Mehmed Akif ve İstiklâl Marşı* (İstanbul 1995, s. 25-82); Yaşar Çağbayır, *İstiklâl Marşı’nın Tahlili* (Ankara 1998, s. 291-393); Mahmut Toptaş, *Âkif’in Diliyle Açıklamalı İstiklâl Marşı* (İstanbul 1999); İsa Kocakaplan, *İstiklâl Marşımız ve Mehmet Akif Ersoy* (İstanbul 1999, s. 22-48).

BİBLİYOGRAFYA

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Ankara 1945-54, VIII, 434; IX, 12-14, 85-90.

Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Akif: Hayatı-Eserleri*, İstanbul 1962, I, 152-165.

Muhiddin Nalbandoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, İstanbul 1964.

Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, İstanbul 1966, s. 62-77.

Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyet’e Doğru: 1921-1922*, Ankara 1971, s. 113-121.

Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 128-133.

Beşir Ayvazoğlu, *İstiklâl Marşı: Tarihi ve Manası*, İstanbul 1986, s. 20-63.

a.mlf., “İstiklâl Marşı”, *Altın Kapı*, İstanbul 2001, s. 58-70.

M. Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Ankara 1986, s. 359-367.

Mehmet Önder, “İstiklâl Marşı Bestesi ile İlgili Belgeler”, *Mehmet Âkif İlmî Toplantısı: Bildiriler*, Ankara 1989, s. 203-213.

Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Akif Ersoy: Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1991, s. 96-99.

D. Mehmet Doğan, *Câmiddeki Şair: Mehmed Âkif*, İstanbul 1998, s. 107-120.

M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 2000, I, 115-137.

Sebahattin Ağaldağ, “T.B.M.M. Tutanaklarına Göre İstiklâl Marşı’nın Kabulü”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/1, Konya 1994, s. 221-232.

Fethi Tevetođlu, “İstiklâl Marşı”, *TA*, XX, 400-401.

Mehmet Kaplan, “İstiklâl Marşı”, *TDEA*, V, 28-32.

Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 2001 yılında İstanbul’da basılan 23. cildinde, 355-356 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız. Bu bölüm en son 11.03.2021 tarihinde güncellenmiştir.

Müellif:

NURİ ÖZCAN

MÛSİKİ. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 12 Mart 1921 tarihli toplantısında Mehmed Âkif’in (Ersoy) yazdığı İstiklâl Marşı’nın millî marş olarak kabulünden bir gün sonra meclis ikinci reisi Abdülhak Adnan (Adıvar) imzasıyla bestesi için gereken çalışmaların yapılması Maarif Vekâleti’ne bildirildi. Vekâlet aracılığıyla Hilâliahmer Cemiyeti (Kızılay) Umum Merkezi’nce 500 lira ödüllü bir beste yarışması açılmasına karar verilerek gerekli duyuru yapıldı. Tanınan sürenin sonunda Maarif Vekâleti’ne elli beş beste ulaştı (Mayıs 1922). Bestekârlar arasında isimleri tesbit edilebilenler şunlardır: Ali Rifat (Çağatay), Ahmet Yektâ (Madran), İsmail Zühtü, Rauf Yektâ Bey, Mehmet Zâti (Arca), İsmail Kâzım (Uz), Mehmet Baha (Pars), Mustafa (Sunar), Sadettin (Kaynak), Giriftzen Âsım Bey, Bedri Zabaç, Necati (Başara), Hüseyin Sadeddin (Arel), Hasan Basri (Çantay), Muallim İsmail Hakkı Bey, Abdülkadir (Töre), Halit Lemi (Atlı), Ahmet Cemalettin (Çinkılıç), Mehmet Suphi (Ezgi), Osman Zeki (Üngör).

Bestekârların bu çalışmalarını İstanbul’daki bir kurula havale etmek üzere meclisten izin isteyen Maarif Vekili Mehmet Vehbi (Bolak), milletçe ıstırap içerisinde bulunan şu günlerde marştan daha önemli işlerin olduğu şeklinde itirazlarla karşılaştı. Bunun üzerine yapılan müzakerelerin ardından meclis reisinin, eserleri Ankara’daki bir mûsiki heyetine inceletme teklifi olumlu karşılandı. Ancak Ankara’da böyle bir heyet bulunmadığından bestelerin değerlendirilmesi konusu bir süre ertelendi. Bu arada bestelerin Paris Müzik

Akademisi'nce seçilmesi fikri ortaya atılmış, Maarif Vekâleti, Telif ve Tercüme Heyeti reisliğine gönderdiği 9 Haziran 1922 tarihli yazısında marş besteleri arasından Paris'e gönderilecek eserlerin seçilmesini istemiş, ancak milletvekilleri tarafından pek hoş karşılanmayan bu karardan da vazgeçilmiştir.

Öte yandan yurdun çeşitli bölgelerinde İstiklâl Marşı'nın değişik besteleri okunmaya başlanmıştır. Edirne ve civarında Ahmet Yektâ'nın, İstanbul'un Rumeli yakasında Mehmet Zâti'nin, Anadolu yakasında Ali Rifat'ın, İzmir ve Eskişehir'de İsmail Zühtü'nün, Balıkesir ve yöresinde Hasan Basri'nin, Ankara ve civarında Osman Zeki'nin bestelerinin okunduğu bilinmektedir. İstiklâl Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından İstiklâl Marşı'nın bestelenmesi meselesi yeniden gündeme geldi. Bunun üzerine Maarif Vekâleti, 12 Şubat 1923 tarihinde İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne gönderdiği bir yazıyla, mevcut marş bestelerinin İstanbul'da Mûsiki Encümeni Reisi Ziyâ Paşa'nın başkanlığında kurulacak bir komisyona incelettirilerek uygun bestenin seçilmesini istedi. Komisyon çalışmalarını 12 Temmuz 1923'te tamamladı ve Ali Rifat Çağatay'ın bestesi İstiklâl Marşı olarak kabul edildi. Bu seçime itiraz edildiyse de beste 1930 yılına kadar çalınıp söylendi. Aynı yıl, Maarif Vekâleti tarafından resmî kuruluşlara gönderilen bir tamimle bundan böyle Riyâset-i Cumhur Mûsiki Heyeti şefi Osman Zeki'nin İstiklâl Marşı bestesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî marşı olarak kabul edildiği bildirildi.

Osman Zeki (Üngör) bu marşın bestesine, İzmir'in düşman işgalinden kurtarılışının ardından bir arkadaşının süvarilerin İzmir'e girişini heyecanla anlatmasının verdiği coşku ile başladığını, birkaç gün içerisinde besteyi tamamlayıp Viyana Konservatuarı direktörüne gönderdiğini ve ondan olumlu cevap aldığını söylemiştir. Armonik düzenlemesi kompozitör Edgar Manas, bando düzenlemesi İhsan Servet Künçer'e ait olan marşın bestelenmesi esnasında Osman Zeki'nin özellikle Edgar Manas'tan yardım gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Edgar Manas hâtıralarında, 1922 yılı sonlarında Osman Zeki'nin marşın melodisini kendisine getirerek eser üzerinde yardımcı olmasını istediğini, ancak besteyi incelediğinde prozodi yönünden çok aksaklıklarla karşılaştığını ve bu konuda bir hayli çalıştığını belirtmiştir.

Osman Zeki, İstiklâl Marşı bestesindeki ritmin marş formu esaslarına göre ağır olduğu konusundaki tenkitlere verdiği cevapta, stüdyodaki kaydı esnasında teknisyenlerin marşın süratli olmasından dolayı plağın ancak yarısını doldurduğunu, bu sebeple devamına bir marş daha kaydedilmesinin gerektiğini söylemeleri üzerine bu teklifi kabul etmeyip, "Kayıтта marş

biraz ağır çalınırsa plak dolar, daha sonra plak dinlenirken cihaz biraz hızlıya ayarlanarak istenilen ritim elde edilir” dediğini belirtmektedir. Ancak marş plaklarının üzerinde bu konuda herhangi bir uyarı bulunmadığından bu sistem uygulanmamış, böylece plaktaki ağır ritim hâfizalara yerleşerek marş bu şekilde icra edilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubunun 7 Mayıs 1940 tarihinde yapılan oturumunda, İstanbul milletvekili Osman Şevki Uludağ’ın marşın bestesinin orijinal olmayıp Carmen Silva adlı bir operetten alındığı yolundaki iddiasıyla başlayan eleştirilerin ardından zaman zaman prozodi hataları ve ritminin ağırlığı gibi gerekçeler öne sürülerek marşın değiştirilmesi yönünde polemikler ortaya çıkmışsa da Osman Zeki Üngör’ün bestesi halen Türkiye Cumhuriyeti’nin millî marşı olarak çalınıp söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Muhiddin Nalbandoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, İstanbul 1964.

Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 194-196.

Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 70-74.

Yaşar Çağbayır, *İstiklâl Marşı’nın Tahlili*, Ankara 1998, s. 278-287.

Osman Şevki Uludağ, “İstiklâl Marşı Hakkında”, *MM*, sy. 74 (1954), s. 42, 55, 59.

Mehmet Önder, “İstiklâl Marşı Belgeleri”, *Türk Edebiyatı* (Mehmed Âkif Anıt Sayısı), sy. 158, İstanbul 1986, s. 34-38.

Mehmet Kaplan, “İstiklâl Marşı”, *TDEA*, V, 29-30.

Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 2001 yılında İstanbul’da basılan 23. cildinde, 356-358 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız.